

prvimi tremi dokaj zaostajajo, osnovni motiv pregrehe in kesanja, ki je v prvih svež, zdaj utruja. Lapidarnost izraza zaide neredko v gostobesednost in kič. Toda knjiga v vsej celoti vendar zapušča v čitatelju močan vtis, a zaradi neprecenljive lepote, ki jo skriva v sebi „Peta zapoved“ in pa zaradi izredno lepega jezika, je delo mogoče uvrstiti med najuspelejše novitete letošnjega knjižnega trga.

Milan Šega.

Kronika

„Majhna senzacija“

Cankar o svojih „Hlapcih“: „Črtati pa se tudi ne bo smela niti beseda, ker je vsaka važna.“ (Pismo Schwentnerju, 21. [dat. 22.] okt. 1909.)

Zdaj poteka trideset let, kar je Cankar zapisal te besede, trideset let poteka, kar je dokončal svoje „Hlapce“, kar jih je cenzura prepovedala uprizarjati in kar se je zaradi njih vnela ena tistih bedastih polemik in nemarnih gonj, ki se jih pri nas ni nikoli manjkalo. Tri desetletja so minila od tedaj; čas se je bil premaknil, vse drugo, se zdi, pa je ostalo, kot je bilo: okrnjeni Cankar in okoli njega polemike, iz katerih — čeprav včasih prikrito — udarja na dan ista klavrna mentaliteta.

Kako je prišlo do cenzure „Hlapcev“, je le deloma znano. Nekaj več svetlobe je v to stvar prineslo poročilo g. Franceta Vodnika o pretekli dramski sezoni, pred nedavnim objavljeno v „Dejanju“ (I. II., str. 291.), ki se mimogrede ustavlja tudi ob okrnitvi Cankarja in ob dogodkih, ki so s tem v zvezi. Toda, ker se dozdeva, da je Vodnik vso stvar osvetlil samo z ene strani, zato mislim, da ne bo odveč, če ji še od druge plati skušamo priliti luči. — Naj najprej povzamemo kar se da na kratko Vodnikove misli: Zgodila se je „majhna senzacija“. Zaradi „izzivajočega ploskanja“, „ki umetniški strani predstave nikakor ni bilo v prid“, je prišlo dočasne okrnitve teksta. „Tudi mi smo mnenja, da pisateljevega dela ne gre tako okrnjevati.“ Toda, če so Oton Župančič, Josip Vidmar, Ciril Debevec in France Koblar, „pristali na nekatere črte, ... jih ne obsojamo preostro“, ker so bili v „podobnem položaju kakor Matija Čop, ko je reševal Čbelico“ in ker je ploskanje imelo „tudi stranske namene“. V dokaz temu naj služijo besede nekega maturanata, ki je izjavil: „Hvala Bogu, da igrajo Hlapce; vsako drugo Cankarjevo delo bi že po prvem dejanju doživelo fiasko!“ K čemer pristavlja pisec: „Nihče mi ne bo omajal prepričanja, da takemu človeku gre za vse prej, samo ne za Cankarja in za umetnost.“

Tako približno torej France Vodnik.

Nobena umetnost ni v toliki meri preračunana na neposredni efekt, ki naj ga doseže pri publiku, kot je to ravno teatrska umetnost. Že od vseh začetkov je bila taka in je taka ostala še danes. Toliko bolj, če gre kot v našem primeru za dramo družbeno borbene smeri, ki ponekod naravnost izziva gledalčevo odobravanje. Aplavz kot spontan izraz sodelovanja publike spada prav toliko v teater kot igralčevo sodelovanje samo. — Kako ničeva je spričo tega trditev, da ploskanje „umetniški strani predstave nikakor ni bilo v prid“, ploskanje, ki je lahko „izzivajoče“ kvečjemu za onega, ki mu etične prvine, ki jih izraža delo dramatika, kakorkoli niso pogodu.

Ne predstavljamo si prav točno, kateri naj bi bili „stranski nameni“, ki jih pripisuje F. Vodnik ploskanju in ki jim v dokaz navaja izjavo mladega maturanta. Daleč smo tudi od tega, da bi skušali izpodbijati piščevo mnenje, da takemu človeku ne gre za Cankarja ne za umetnost. Menimo le, da nimamo prav nobenega razloga, da bi smatrali to izjavo kot veljavno za vso publiko, ki je aplavdirala na premieri Cankarjevih „Hlapcev“, niti za mladino na dijaškem stojišču, kateri bi se — kolikor vemo — kot edini ‚greh‘ lahko očitala kvečjemu zaverovanost v Cankarja, zaverovanost, kakršno premore le mlad človek. Besede, ki jih je izrekel mladi maturant, pa so — če niso bile sploh drugače mišljene, kot so izzvenele — merodajne edino in izključno le za njega samega. Zato se nam zdi, da bi F. Vodnik ta svoj „nesporni“ argument lahko mirno ohranil v svoji beležnici, namesto da ga je dal natisniti z razprtimi črkami.

Stvar zase pa je cenzura Cankarja, ki so ji kumovali štirje naši kulturni delavci znanih in uglednih imen, češ, rešimo, kar se rešiti da. „Hlapci“ so bili namreč na tem, da bodo sploh odstranjeni z odra. Izvedli so okrnitev oziroma „pristali na nekatere črte“, kot pravi diskretno F. Vodnik, rešili pa v resnici niso ničesar; o tem se je lahko prepričal vsakdo, ki si je žalostno okleščene „Hlapce“ ogledal. Ne glede na to, da nima nihče pravice v imenu katerih si bodi načel, pa naj bodo ta še tako sveta, ali v imenu kakršnih koli praktičnih pomislov, pa naj bodo ti še tako tehtni, okrnjevati to, kar ni več last posameznika, ampak je prav zaradi svojih umetniških in etičnih kvalitet postalo dragocena in nespremenljiva kulturna dediščina vsega slovenstva. Zato se mi zdi že vnaprej nesmiselno Vodnikovo opravičevanje cenzure, pa četudi je pri tem poklical na pomoč samega ‚velikana učenosti‘, Matijo Čopa. Nesmiselno se mi zdi še toliko bolj, ker primera z Matijo Čopom, kljub temu, da je videti na prvi pogled upravičena, v bistvu vendarle ni točna.

Literarna zgodovina nam pripoveduje, da je Čop bil kot bibliotekar po takratnem običaju prav za prav prisiljen v to, da je sprejel dolžnost pomožnega cenzorja „Čbelice“.* Če je to storil rad, je storil v zavesti, da vsaj škodoval ne bo v toliki meri, kot bi kdorkoli drugi na njegovem mestu, če že ravno ne bo mogel koristiti. Kako pa je to cenzuro vršil, zgovorno priča protest knjižnocenzurnega revizorja Pauška in Kopitarjeva reakcija. Upoštevati je treba še, da je bila takrat tradicija slovenskega literarnega in sploh kulturnega življenja še zelo šibka, da so se vse pomembnosti Prešernove takrat zavedali le redki posamezniki, ki jih je bilo toliko, da bi jih vse lahko strnili malone v eno samo omizje. Po drugi strani pa je bilo neprimerno večje število onih, ki Prešernu niso bili naklonjeni in ki so s strogim moralističnim očesom presojali njegove erotične pesmi. To vse Čopu nedvomno ni moglo biti v oporo pri opravljanju njegove neprijetne dolžnosti. Posebno značilnost dodaja vsemu skupaj dejstvo, da si je moral Vodnik izposoditi svojo primero prav iz časa, ko je krmaril pod zastavo mračnjaštva usodo Avstrije knez Metternich in ko je sedel na Dunaju v najvišjem policijskem in cenzurnem uradu grof Sedlnitzky, „mrki čuvar ‚svete alianse‘“, kot ga imenuje naš literarni zgodovinar. Sodeč po Vodnikovi primeri, bi se življenje v teh sto letih na Slovenskem ne smelo nič izpremeniti. In vendar, ali so bili res zastoj napori

* „Cenzurni referent pa samostojnih del... iz večine ni cenzuriral sam, ampak je predlagal za ta posel pomožnega cenzorja. To so utegnili biti profesorji, bibliotekarji, duhovniki itd. Ti pokrajinski oziroma pomožni cenzorji za svoj posel menda niti plačani niso bili, zakaj prištevalo se je nekako v njihovo uradno dolžnost, da so morali sprejeti v cenzuro spis, ki jim ga je gubernij poslal.“ (Kidrič, Prešeren II., str. CXXXVII.)

vseh slovenskih generacij po vrsti, ki so svoje najboljše sile in ljudi vlagale prav v to, da zagotove literaturi v našem življenju tisti položaj in ugled, ki ga je vredna? Ali je bila res jalova vsa dolgotrajna borba, ki sta jo s takim temperamentom začela Čop in Prešeren z obrambo svojih umetnostnih nazorov proti Koptarju in njegovim?

Zdi se, da res. Z neverjetno upornostjo se je oprijelo vsega našega življenja in videti je, kakor da ni nič izgubilo na svoji prvotni slavi načelo cenzorja Pauška: „Man weiss, was in Frankreich Voltairs Satire bewirkt hat.“ To nam dokazuje naš primer, dokazujejo nam to nešteti drugi primeri, ki so prizadeli Cankarja, in še primeri, ki so prizadeli druge domače in tuje, zlasti dramske avtorje.

V luči teh dejstev pa se nam „majhna senzacija“, kot imenuje F. Vodnik dogodka okoli „Hlapcev“, razrase v eno izmed osrednjih vprašanj naše kulturne tvornosti in netvornosti, razrase se nam v dokument in merilo moralne zavesti naših kulturnih delavcev. V okvir te „majhne senzacije“ spada nedvomno tudi poročilo F. Vodnika, ki smo se ž njim v teh vrstah ukvarjali. **Drago šega.**

Napačen naslov

(Ob priliki razstave bolgarske knjige.)

Naše zanimanje za bolgarsko knjigo je popolnoma upravičeno, kajti Bolgarija je zemlja z literarno tradicijo, čeprav ima za sabo komaj dobrih šestdeset let svobodnega življenja. V poslednjih dvajsetih letih je Bolgarija preživela dogodke, ki so prekalili bolgarski narod in našli odraza v delih mnogih pisateljev in pesnikov: Geo Milev, Hristo Smirnenski, Lamar, Orlin Vasilev, Ljudmil Stojanov in drugi.

Kakor so nas poučili številni članki v dnevnem časopisju in reklamni lepaki, naj bi bila razstava bolgarske knjige v Ljubljani prikaz sodobne bolgarske knjige. Ko pa smo stopili v razstavljalne prostore, smo lahko že na prvi pogled ugotovili, da naslov te razstave ne ustreza temu, kar smo na razstavi videli. Vsi, ki kolikor toliko poznamo bolgarsko književnost, smo morali ugotoviti, da med razstavljenimi deli manjka cela vrsta pisateljev in pesnikov, ki bi po kakovosti svojih del vsekakor sodili na razstavo.

Tako urejena razstava ne more dati točnega pregleda razvoja bolgarske književnosti, niti literarnega zamaha posameznih pisateljev. Pri razporedbi so se dogodile razne napake: med klasiki kot so Karavelov, A. Strašimirov in T. G. Vlajkov, je razstavljenih 5, 6 zvezkov romanov Simeona Danovskega, „pisatelja“, katerega dela v Bolgariji „cenijo“... Poleg tega niso pisatelji, ki so razstavljeni, zastopani s svojimi izbranimi deli, da o celotnih izdajah sploh ne govorimo. Tako je z Antonom Strašimirovim, K. Hristovim, Sv. Minkovim, pa celo Hristom Botevim.

Ljudmil Stojanov, zastavonoša sedanje bolgarske realistične proze, se predstavlja z neznatno knjižico potopisov v oddelku „Razno“, čeprav je napisal več kakor deset odličnih knjig. O njegovih delih kakor so „Holera“, „Mehmed Sinap“ in dr., ki so prevedena na nekoliko evropskih jezikov, ni sledu.

Hrista Smirnenskega, ki je za Botevim napisal najboljše socialne pesmi, katere se recitirajo na nešteti prireditvah, in katerega trije zvezki pesmi in pripovedk krasijo knjižnico vsakega inteligentnega Bolgara, na razstavi ni najti. Prav tako ni razstavljen nobena knjiga naslednjih pisateljev: